

GRENSOVERSCHRIJDEND VERKEER

EEN GEMEENTE, TWEE GEMEENSCHAPPEN?

Dr. Anne Doedens

Vooraf: een mentale muur tussen Oost- en West-De Bilt?

Twee jaar geleden gingen de vier dorpen van de gemeente Maartensdijk op in de gemeente De Bilt. Twee zeer van elkaar verschillende gebieden werden onder één bestuur gebracht. Wie van Bilthoven via de Gezichtslaan en de Maartensdijkse Dorpsweg het Noorderpark richting Westbroek inrijdt, kan er niet omheen: men belandt in een geheel andere omgeving. Qua uitstraling: van bos naar veenweide. Van gesloten naar open landschap. Van heuvelrug naar Hollands Groene Hart. Een nieuwe omgeving, ook qua mentaliteit en bevolkingsopbouw. Daarin verschilt het oostelijk deel van de gemeente De Bilt zeer van het westelijk deel (met de vier kernen van de voormalige gemeente Maartensdijk.) Dat verschil geldt bijvoorbeeld voor de religiositeit. Men denke aan de conservatief-protestantse geloofsbeleving van velen in Westbroek, Groenekan en Maartensdijk, of aan de bijzondere bloei van de Maartensdijkse katholieke gemeenschap. Dat verschil geldt ook voor de bevolkingssamenstelling. Men denke aan de bijzondere kern Westbroek, met een bevolking en een cultuur die onvergelijkbaar anders zijn dan die van Bilthoven-Noord. Dat verschil geldt voor veel meer. Deze bijdrage gaat echter niet over de verschillen tussen 'Oost-De Bilt / Bilthoven' en 'West-De Bilt / Bilthoven-Noord-Noord' (zoals sommigen Maartensdijk spottenderwijs noemen.). Dit artikel gaat met name over wat bindt.

Wat bindt: meer dan een incident

Voor en na de herindeling hadden en hebben velen in het westelijk deel van nieuw De Bilt moeite met de samenvoeging. De historisch gegroeide verschillen lijken voor velen een Oost-Westgrens te scheppen die van Noord naar Zuid de nieuwe gemeente doorsnijdt. Een grens, haast een kloof die soms onoverbrugbaar lijkt.

Toch zijn er niet alleen maar tegenstellingen, integendeel. Het is nu, anno 2002, hoog tijd om de schijnwerper te richten op de bindende elementen. Die zijn er zeker, ook historisch!

Daarbij doel ik niet op incidenten en op zichzelf staande gevallen. Zoals het gegeven dat een Bilthovens 'kunstatelier' A.C. Valstar zo'n driekwart eeuw geleden de gebrandschilderde ramen in het oude Maartensdijkse gemeentehuis maakte. (Jammer genoeg is dit pand als ik dit schrijf nog steeds een vervallend gebouw, afgesloten voor de geïnteresseerde kunstliefhebber.) Of zoals het gegeven dat de familie Copijn uit Groenekan in de negentiende eeuw de tuinen van veel Biltse buitens opnieuw aanlegde. (Tuin-)architectuur laat zich al zeker niets gelegen liggen aan gemeentegrenzen, gelukkig. De beroemde tuinarchitect Springer werkte zowel aan het Biltse Roverestein, als aan het Maartensdijkse Eyckenstein. Ik doel op langduriger, structurelere contacten en 'grensovergangen'.

Over de gemeentegrenzen heen: landgoederen en landhuizen en hun families

Dit is een eerste onderzoek naar 'dat wat historisch-cultureel bindt' in de nieuwe gemeente De Bilt. Het is niet uitputtend, uiteraard, het is een begin slechts. Ik neem immers maar een deel van de oude gemeente als onderzoeksgebied: het stuk waar de kern Maartensdijk grenst aan Bilthoven. Het gaat daarbij over de volgende vragen: wie bezit wat; waar ligt het; hoe was het contact?

Als men de blik niet laat vertroebelen door lokaalpatriottische sentimenten dan valt al meteen op, dat de landgoederen van de Utrechtse Heuvelrug (in De Bilt) niet los te zien zijn van de ontginningen van het westelijk veenweidegebied, dat de landbezittende families zowel in Oost- als in West-De Bilt (lees: Maartensdijk) stevig geworteld waren zonder zich daarbij door gemeentegrenzen te laten hinderen.

Eyckenstein: een buiten met interlokale trekken

Aan het begin van Maartensdijk, pal naast de vroegere gemeentegrens ligt het nu bijna geheel gerestaureerde Eyckenstein. Ik laat hier graag de familie Van Boetzelaer, huidige bewoner van dit grandioze buiten aan het woord:

„Het landgoed heeft zijn oorsprong in de tijd van de (12de – 16de eeuwse) ontginningen van het veengebied ten westen van de Utrechtse Heuvelrug. Sinds die tijd is vooral het gedeelte ten zuiden van het landhuis veel aan wijzigingen onderhevig geweest. Zo is er bijvoorbeeld een koopcontract uit 1620 waarin de boerderij De Avond[op 'Oud-Bilts' grondgebied], even ten zuiden van het landhuis, aan Eyckenstein wordt toegevoegd”

[Geciteerd volgens de aanbevelenswaardige site van de familie Van Boetzelaer/Eyckenstein:
<http://www.eyckenstein.nl/>]

Wat nu een Heuvelruglandgoed lijkt in het bos, ver van de polder, lag toen dus deels in het gebied van de oude veenweideontginningen. In het gesloten bos van nu lagen toen boerderijen in de open ruimte. De zichtbare grens tussen open weidegebied en bos nu liep vroeger anders dan vandaag de dag.

Een groot Maartensdijks-Bilts gebied hoorde ooit één eigenaar toe. Vanaf 1876 maakte het vooral Maartensdijkse

landgoed Eyckenstein deel uit van een veel groter aaneengesloten gebied van 1200 hectaren in het Bilts-Maartensdijks veenweide- en bosgebied.. In dat jaar immers kocht de Biltse eigenaresse van het Biltse landgoed Sandwijk, de weduwe van een baron Van Boetzelaer, het aangrenzende Maartensdijkse landgoed Eyckenstein van de Maartensdijkse aristocraten- en burgemeestersfamilie Eyck van Zuilichem. [In dit uitgestrekte gebied zijn grote gedeelten van de latere bebouwing van De Bilt/Bilthoven gerealiseerd. Zo beschouwd vormt de kern Maartensdijk met zijn buitenplaats Eyckenstein de bakermat voor een aanzienlijk deel van De Bilt / Bilthoven.] Korte tijd na 1876 werd dit grote gebied door vererving in vieren gedeeld.

Maartensdijks of Bilts, het maakte de zoon van de douairière Van Boetzelaer niet uit:

„... mr. Willem Carel van Boetzelaer, die in De Bilt woonde, is in 1878 op Eyckenstein gaan wonen, omdat er voor zijn steeds groter wordende gezin te weinig ruimte op Sandwijk was. Het verhaal gaat dat hij met een rijtuig vanaf De Bilt over de Gezichtslaan aan kwam rijden om het te komen bekijken en dat hij het huis toen tussen de bomen door zag liggen.” [site <http://www.eyckenstein.nl/>]

De familie Van Boetzelaer stond om zo te zeggen bezitsmatig met het ene been in De

Bilt en met het andere in Maartensdijk. Tot de herindeling van 2001 liep de grens tussen beide gemeenten letterlijk tussen het huis Eyckenstein en de aanpalende, erbij behorende Mauritshoeve, beide in bezit van 'de baron'.

Ook de voorgangers van de familie Van Boetzelaer, de familie Eyck (later Eyck van Zuilichem) keken over de gemeentegrenzen heen. Deze familie had het buiten Eyckenstein vanaf 1777 in bezit gehad. Een negentiende-eeuws lid van de familie liet voor de overdracht aan de Van Boetzelaers de Gezichtslaam, verbindingsader tussen het huidige

Bilthoven en Maartensdijk, aanleggen. Op de site van de Van Boetzelaers over Eyckenstein leest men:

„F.N.M. Eyck van Zuylichem heeft de Gezichtslaam van drie kilometer lengte aan laten leggen, die zijn naam te danken heeft aan het gezicht dat op Eyckenstein geboden wordt. Het was toentertijd de oprijlaan van Eyckenstein. Deze weg is er nu nog steeds, maar de Gezichtslaam is uitgegroeid tot een grote openbare weg, die vanaf de Soestdijkse Straatweg in Bilthoven naar Maartensdijk leidt.” [site <http://www.eyckenstein.nl/>.]

Roverestein, een kosmopolitisch buiten, wars van grenzen

Het huidige buiten Roverestein ligt op het gebied van de voormalige 'oude' gemeente De Bilt. Toch was het de erfgenaam van de Maartensdijkse Eyck van Zuilichems, de Maartensdijkse burgemeester Nicolaas Burman Eyck tot Zuylichem, die aan het eind van de negentiende eeuw dit buiten liet bouwen. Rovere is oud-Italiaans voor eik en de verwijzing naar het andere buiten is duidelijk. De relatie tussen beide buitens gaat echter verder dan de naam. Het Italiaanse woord voor eik, rovere, werd ook gebruikt om de gedachte aan een specifieke familieband op te roepen. Het Maartensdijkse landgoed Rustenhoven (iets ten westen van Eyckenstein) was sedert 1800 in handen van de familie De Rovere van Breugel. Deze familie was verwant aan de Van Eycks. Het ging om een voor het dorp Maartensdijk en de regio belangrijke familie. Het was in 1825 jonkheer Jan de Rovere van Breugel die van koning Willem I verlof kreeg de bestrate tolgeweg Hilversum-Utrecht aan te leggen.

We raken echter niet alleen via aristocratische families verder over de grenzen heen. Er is dan ook alle reden om wat over die grenzen heen te kijken. Historisch bewustzijn houdt ook in, dat men zich niet in zijn of haar eigen lokale

verleden moet (laten) vastmetselen. Dan verliest men het uitzicht over de wereld daarbuiten. Die 'wereld daarbuiten' komt zeker via de moderne geschiedenis van het huis Roverestein naar binnen.

Na enig onderzoek ontdekte ik, dat dit landhuis in 1946 voor korte tijd internationaal van betekenis werd. Het verhaal is gebaseerd op het verslag van een Russische doopsgezinde (Mennonitische) vluchteling, Elisabeth Klassen *My experiences and My Flight from Russia*, Roverestein, 3 juli 1946.) Ik citeer de schrijfster (al vertalend):

„Roverestein was een groot landgoed, omgeven door bossen met zeldzame bomen en open velden. In 1946 kreeg het Mennonitische Centrale Comité verlof om dit grote, drie verdiepingen tellende landhuis te gebruiken als opvangoord voor Russische Mennonitische vluchtelingen die naar Nederland kwamen. De Nederlandse Mennonitische familie Oosterwijk van Bryun (Van Oosterwijk Bruyn? red.), had het huis bij de komst van de nazi's [in 1940] verlaten. Daarna [in 1945] namen de Canadese bevrijders het over. Hun paarden werden gestald in de grote zalen met hun marmeren vloeren. Het kostte veel werk en voorbereiding om dit buiten weer bewoonbaar te maken. ... Het buiten lag dicht bij het dorp Maartensdijk, dat een

goede bakkerij had. Meel uit Amerika werd naar deze bakkerij gebracht; iedere morgen leverde de bakkerij 90 verse broden af ...”

[Site: <http://www.mbconf.ca/mbstudies/historian/98-09/feature-1.html>]

Ze kwamen van over de grenzen, deze vluchtelingen uit Stalinistisch Rusland, naar een uithoek van De Bilt, onder de rook van Maartensdijk; weggevlucht uit een land vol onderdrukking. Bij de humanitaire hulp vanuit Maartensdijk

deden de gemeentegrenzen er al helemaal niet toe. Achter dit verhaal over Roverestein gaat een verhaal van vervolging en onderdrukking schuil dat ver over de gemeentegrenzen heen reikt. Het maakt de moraal van mijn verhaal haast vanzelfsprekend: lokale geschiedenis moet je over de grenzen doen kijken; je achter lokale geschiedenis verschuilen maakt bekrompen; wie dat doet ziet het grensoverschrijdende belang van geschiedenis niet en mist wat er in de grote wereld gebeurt .

Wie in De Bilt of Maartensdijk zich wil verdiepen in het moois van over de oude gemeentegrenzen raad ik ter eerste kennismaking (in willekeurige volgorde) aan:

- Kruidenier, Michiel en Joost van der Spek, *Maartensdijk, Geschiedenis en Architectuur*. M.I.P. Utrecht, Zeist, 2000.
- Broekhoven, Sabine en Sonja Barends, *De Bilt, Geschiedenis en Architectuur*. Zeist, 1995.
- Lameris, Marina, *Markant Maartensdijk*. Maartensdijk, 1997.
- Brusse, Piet, Piet van Cruyningen, Ronald Rommes, *Tien Eeuwen Maartensdijk. Een landelijke gemeente in Midden-Nederland*. Utrecht, 2001.
- Site: <http://www.mbconf.ca/mbstudies/historian/98-09/feature-1.html>
- Site: <http://www.eyckenstein.nl/>
- Site: <http://home.hccnet.nl/j.f.sponselee/maartensdijk/>
- Site: <http://home.wanadoo.nl/hist-kring-debilt/homepage/homepage.html>

HUISNAMEN XII

EEN BRON VAN INSPIRATIE

Hans de Groot

Op 10 juni 1927 werd zij ingezetene van de gemeente De Bilt. Ze kwam uit Utrecht, waar haar overleden echtgenoot, Franciscus Mathijs Henricus Loggere, in dienst was geweest bij de Nederlandsche Spoorwegen. Haar huwelijk met een beduidend oudere man werd helaas niet gezegend met kinderen, terwijl zij dat zo dolgraag gewild had. Het gemis werd deels goedge maakt doordat een van de zonen van haar in

Oosterhout wonende zuster Johanna als pleegkind bij haar kwam wonen. Alleen beginnen aan een nieuw leven in onze gemeente hoefde ze dus niet. Op Hessenweg 13 vond ze haar eerste Biltse thuis. Van daaruit trok ze naar Frans Halslaan 117 en daar kwam een tweede pleegzoon bij haar wonen. Ik heb het over mevrouw Agnes Johanna Geertruida Loggere-Haase. Toen zij in 1950 in haar zesenzestigste levensjaar haar kleuterschooltje 't KleuterHoekje sloot werd in een afscheidswaard gesproken over het ruim twintigjarige bestaan daarvan. Hoogstwaarschijnlijk is er echter pas sprake van de start van het kleuterschooltje in 1934.